

ADALETSİZLİK ÜZERİNE BİR DENEME?

Avukat İbrahim AKIN*
Avukat Tansu AKIN**

* Ankara Barosu.

** İstanbul Barosu.

Adaletsizlik ne anlama gelir? Adaletsizliğin temelinde ne yatıyor? Bir mahkemenin haksız karar vermesi, bir savcının düzmece delil göstermesi, bir hatalı karar arasında ortak olan ne vardır acaba? Yargılamada bunca değişik tavırlara pis kokularını veren bu değişmez özü bize hangi damıtma işlemi sağlar? Zora gelmeyen, ele avuca sığmayan, felsefe kurgularına saygısızca meydan okuyan bu büyük sorunu Sokrates'ten bu yana en büyük düşünürler araştırmışlardır.

Bizim de yeniden araştırmamızın gerekçesi, adaletsizlik denen ürpertici durumu bir tanımlama içine hapsetmek değildir; çünkü, biz bu ürpertici durumda her şeyden önce canlı bir şey görüyoruz. İnsanlıktan ne denli uzak olursa olsun, onu yaşamın içinde görecektir, onun nasıl büyüyüp geliştiğini izlemekle yetineceğiz. Biçimden biçime girip, belli belirsiz aşamalardan geçerek gözlerimizin önüne çok değişik kılıklarda çıkacaktır. Gördüklerimizin hiçbirini küçümsemeyeceğiz. Aslında, belki bu sıkı ilişki sonunda kuramsal bir tanımlamadan daha esnek bir şey, uzun bir gözlemlerle edindiğimiz türden uygulamalı bir bilgi kazanacağız. Belki de aynı zamanda, farkına varmadan, yararlı bir bilgi edindiğimizi anlayacağız. En büyük sapmalarında bile kendine göre usa uygun, çılgınlığında yöntemli olan adaletsizlik, düşlere kapıldığını kabul etsek bile, bunlarda bütün bir toplumun hemen benimsediği, anladığı imgeleri çağrıştırdığına bakılırsa insanoğlunun, özellikle de toplumun, grupların, halkın imge gücünün nasıl çalıştığını bize neden öğretmesin? Gerçek yaşamdan kaynaklandığına bakılırsa, neden yaşam üstüne söyleyecek sözü olmasın?

Önce, temel saydığımız üç gözlemi sunacağız. Bunlar adaletsizliğin kendisinden çok, onun aranması gereken yerle ilgilidir.

Dikkatinizi önce şu nokta üstüne çekmek istiyoruz: Tümüyle insana özgü olanın dışında adaletsizlik yoktur. Doğa, hastalandırıcı, çaresiz bırakıcı, yok edici olabilir; ama hiçbir zaman adaletsiz olamaz. Herhangi bir hayvanın tavrını onu bir insanın yönlendirdiğini bilirsek adaletsiz buluruz. Karamazov kardeşlerin bir derebeyi ders alsın diye sekiz yaşındaki bir çocuğu annesinin gözleri önünde av köpeklerine parçalattırmasını adaletsiz buluyorsak burada bize adaletsizlik duygusu veren köpeklerin çocuğu parçalaması değil, insanoğlunun insan kaptırmasıdır; çünkü insandan başka bir hayvan ya da cansız bir nesne bizde adaletsizlik duygusu oluşturuyorsa, bunun nedeni bunlarda insanoğlu ile bir benzerlik bulunması, insanoğlunun bunlara damgasını basması ya da bunları kullanmasıdır.

Şimdi gene dikkate değer bir belirti olarak, genellikle adaletsizliğe eşlik eden duygusuzluk üstüne parmak basalım. Öyle görünüyor ki adaletsizlik ruhsuzluğa rastlandığında etkili olabilir. Aldırmazlık onun doğal ortamıdır. Adaletsizliğin duygudan daha büyük düşmanı yoktur. Örneğin, bizde acıma, hatta sevgi uyandıran bir kişiye adaletsizlik yapamayız demek istemiyoruz; ancak,

adaletsizlik yapacaksanız bir süre için bu sevgiyi unutmak, bu acıma duygusunu susturmak gerekecektir. Arı zekâlı insanlardan oluşacak bir toplumda ola ki artık ağlanmayacak, ama belki gene de adaletli davranılacaktır. Oysa, içinde hiçbir olayın duygusallık taşımadığı bir yaşama tam olarak ayak uydurup ruhları hep duygusuz kalacak insanlar adaleti ne bilecek ne de anlayacaklardır. Bir an her söylenenle, her yapılanla ilgilenmemeye çalışınız; kısacası, duygularınızı tamamen yok ediniz: büyülü bir değnekle vurmuş gibi dünyada sizden başka hiçbir şeyin kalmadığını, her şeyin tamamen değersiz kaldığını görürsünüz. Şimdi de bunları bırakıp yaşama duyguları olan bir izleyici gibi bakınız: Bu kez de başkaları ile birlikte var olduğunuzda değerli olduğunuzu, başkalarının değeri yoksa sizin değerinizin de olmadığını anlayacaksınız. Öyleyse kısacası, adaletsizliğin tüm etkisini göstermesi için yüreğin uyuşturulması gibi bir şey gerekiyor; çünkü adaletsizlik duyguları atıp sadece arı zekâyâ seslenir.

Dikkatinizi üstüne çekmek istediğimiz üçüncü olgu adaletsizliğe karşı gösterilen tepkidir. İnsanlar adaletsizlik yapanı kınayarak adaletsizliğe tepki gösterirler. Kınamanın etkili olabilmesi için bir yankıya gereksinimi var. İyi kulak veriniz kınamaya: O iyi çıkmış, net, ama kesilmiş bir sese benzemez; gitgide yankılanarak uzamak isteyen, bir patlama ile başlayıp dağlardaki gök gürültüleri gibi gürlemelerle süregelen bir şeydir. Ama bu yankılanmanın alabildiğince uzaması gerekmez; istenildiği kadar büyük bir daire içinde yol alabilir, ne var ki bu ne de olsa kapalı bir dairedir. Kınama her zaman bir grupla birlikte ortaya çıkar. Çünkü, adaletsizlik, tek bir kişiye yönelse de etkisi toplumun tamamı nadır; hiçbir ilginiz olmasa da bizi de kendisine ortak eder; ancak toplumun törelerine, düşüncelerine karışırsa toplumun içindeki bireylerce anlaşılabilir hale gelir; gitgide sıradanmış gibi görünür. Adaletsizliğin toplumsal bir hastalık haline gelmesini önlemenin yolu ona karşı tepki vermeyi, kınamayı topluma yerleştirmeliyiz. Özellikle şimdiden söyleyelim ki tüm araştırmalarımızı yönlendirecek düşünce bu olacaktır. Adaletsizliğe karşı gelme birlikte yaşamının kimi gerekliliklerine yanıt vermeli, toplumsal bir anlam taşımalıdır.

Gözlemimizin birleştiği noktayı açıkça belirtelim. Öyle görünüyor ki adaletsizlik, bazı insanların, duyarlıklarını susturup yalnızca zekâlarını çalıştırarak, başka insanların haklarını çiğnedikleri zaman doğacaktır. Öyleyse şimdi dikkatlerin yönelmesi gereken özel nokta nedir? Burada zekâ nerede kullanılacaktır? Bu sorulara yanıt vermek, sorunu şimdiden daha yakından ele almak anlamına gelecektir. Ancak birtakım örnekler vermemiz gerekiyor.

Pazarda alışveriş yapan bir adama sağlam diye kandırılıp bozuk bir mal satılsa, bu durumu bilenler yapılan adaletsizliğe üzülür. Adam malın bozuk olduğunu bilerek aldı diye düşünebilselerdi, sanırım kimse bu durumu adaletsiz bulup üzülmezdi. Kandırılarak bu malı satın aldığı için üzülmemektedir. Öyleyse bizi üzen, adamın kötü mal alması değil; bu malı kandırılarak almak zorunda

birakılmasıdır. Belki pazarda dolandırıcılar vardı, ama alışveriş yaparken satın alacağı mal hakkında önceden bilgi edinmesi ya da bu malı alırken bir bilene danışması gerekirdi. Oysa, bir hantallık, bir dalgınlık ya da acemilik yüzünden, koşullar başka bir şekilde davranmasını gerektirdiği halde bu şekilde davranmayarak alışveriş yapmayı sürdürmüş, adam da bu nedenle aldatılmış, bu durumu görenler de üzölmüşlerdir.

Şimdi de bir uyuşmazlık hakkında karar veren bir hakimi düşünelim. Davanın taraflarından birinin avukatı dosya içine sahte bir belge koymuş olsun. Hakim, delilleri inceler ve bu sahte belgeyi gerçek zanneder ve haksız olarak davayı kabul eder. Kısacası hakim hep bir kazanılmış hızın etkisiyle tekdüze çalışır. Alışkanlık bir hız ortaya koymuştur; öyleyse, bu hızı durdurmak ya da saptırmak gerekirdi. Oysa, hiç de öyle olmamış, hakim makine gibi, dümdüz devam etmiştir. Demek ki yargılama yaparken bir takılğanlığın kurbanı olan hakim, pazarda alışveriş yaparken kendisine sağlam diye kandırılıp bozuk bir mal satılan adam ile aynı durumdadır, aynı nedenle adaletsizliğe neden olmuştur. Her iki olayda da adaletsiz olan şey, dikkatli bir yumuşaklık, canlı bir uyanıklık gerekirken , mekanik bir katılığın görülmesidir. Ancak gene de iki olay arasında bir tek fark vardır; birincisinde kişi kendi dikkatsizliği, uyanık davranmaması nedeniyle kendisi adaletsizliğe uğramış, ikincisinde ise hakimin uyanık davranmaması nedeniyle başkası adaletsizliğe uğramıştır.

Bununla birlikte her iki olayda adaletsizliği bir dış koşul belirlemiştir. Öyleyse adaletsizlik rastlantısaldır; kişinin sanki yüzeyinde kalmaktadır. Ancak, adaletsizlik bazen içe işler, kurumsallaşır; rastlantılar ya da insanoğlunun takılğanlığı sonucu önüne bir engel konulmasına gerek kalmadan mekanik olarak katılaşır, mekanik katılık artık durmadan kendini dışarıdan gösterme fırsatını doğal bir işlemlerle gene kendi kaynağından sağlayarak bulur. Tanıkların ne söyleyeceğini önceden bilen bir yargıç gibi, aklı hiçbir zaman gerçekleşmiş olgularda değil de, hep kendi aklından geçenlerde bulunan bir hakim düşünelim; öyle ki hakim bu yüzden artık var olmayan olguları tutanağa yazdırmaya, artık çıkmayan sesleri duymayı, yerinde olmayan şeyleri söylemeyi, kısacası olguların gerçeğini alacak yerde, hayali bir olguyu alarak yargılamayı sürdürsün. Adaletsizlik bu kez insanın ta içine yerleşecektir; adaletsizliğe her şeyi, madde ve biçimi, neden ve vesileyi sağlayacak insan olacaktır.

Ancak, dalgınlığın etkisi, sırasında çoğalabilir. İlk uygulamasını yukarıda gördüğümüz ve şöyle dile getirebileceğimiz bir genel kural vardır: Bir adaletsiz sonuç belli bir nedenden doğduğu zaman, bu nedeni ne kadar doğal bulursak, sonuç da o kadar adaletsiz görünür. Bize basit bir olgu gibi sunulan dalgınlığın neden olduğu adaletsizliği zaten kınarız. Gözlerimizin önünde doğup büyüdüğünü gördüğümüz, kökenini öğrenip nasıl geliştiğini anlayabildiğimiz dalgınlığın neden olduğu sonuç daha da acı olacaktır. Öyleyse, açık ve seçik bir örnek olarak

bir hakimin bir ideolojiye yürekten inandığını varsayalım. Bu hakim yavaş yavaş düşüncesini ve iradesini, kendisini çekip büyüleyen ideolojiye kendisini kaptırır; bakarsınız aramızda bir uyurgezer gibi dolaşmaya başlar; eylemlerini ideolojinin kalıplarına göre yapmaya başlar. Ancak, bütün bu eylemler belli bir nedene bağlıdır. Bunlar artık yalnızca *başka yerde olmalar* değildir, o hakimin her ne kadar düşsel de olsa çok belirgin bir ideoloji ile açıklanabilen eylemleridir. Kuşkusuz hata her zaman hatadır; ama insanın dikkatsizlikten hata yapması başka, körü körüne bir ideolojiye bağlanarak başka türlü düşünmemesi nedeniyle hataya düşmesi başkadır. İdeolojilerle ön yargılara göre karar verenler de tıpkı sahte delillerle kandırılan hakimlere benzerler. Bunlar da ideal peşinde koşarken gerçekliklere ayağı takılanlar, yaşamın kendilerine şeytanca pusu kurup beklediği saf, hayalci kişilerdir. Ne var ki başkalarına şu nedenle üstün oldukları için özellikle büyük dalgınlardır: Dalgınlıkları bir ana fikir çevresinde toplanmış, sistemleşmiştir ve böylece çevrelerinde her zaman birbirlerine eklenebilen etkilerle alabildiğine büyüyen adaletsizliğe neden olurlar.

Şimdi bir adım daha ileriye gidelim. Akla göre saplantı ne kadar katı ise karaktere göre de kimi kötü huylar öyle değil midir? Doğanın kötü alışkısı ya da iradenin kasılması olan kötü huy çoğu kez ruhun bir çarpıklığına benzer. Kuşkusuz öyle kötü huylar vardır ki ruh tüm doğurgan gücüyle bunların içine yerleşir, bunları canlandırıp oynak bir çevrede biçimden biçime sürükler. Bunlar trajik kötü huylardır. Dışarıdan gelip içlerine giren kötü huy, kişiliklerinin içine öyle yerleşir ki, artık yargılayanlar savcı, hakim, avukat, bilirkişi gibi kendi özel adlarıyla değil yalancı, müzevir, rüşvetçi gibi cins adlarıyla anılır olurlar, çünkü bir kötü huy istediği kadar yargılayanların kişilikleriyle sıkı sıkıya birleşsin gene de bağımsız, sade varlığını korur; artık o, hem görünmeyen hem de orada olan ortadaki kişidir; gerçek, yani etten ve kemikten savcı, hakim ya da avukat ona asılıdır. Kimi zaman savcılar, hakimleri, avukatları kendi ağırlığıyla sürüklemekten, kendisiyle birlikte bir yamaç boyunca yuvarlamaktan hoşlanır. Ne var ki, daha çok, onları bir alet gibi kullanacak ya da kukla gibi oynatacaktır.

Buraya kadar bireysel adaletsizlikleri inceledik. Şimdi ise devlet organları siyaset ve yargı tarafından yapılan kurumsal adaletsizlikleri inceleyeceğiz. Okurdan insanların hukukun dışına atıldığında nasıl bir ortam içinde olunacağını düşünmesini istiyoruz. Sanırız sonunda şu kuralı çıkaracaklardır: Hukukun olmadığı yerde belirsizlik vardır ve belirsizlik ortamı cehennemden de kötüdür.

Hukukun dışındaki ortamların en saf örneği toplama kamplarıdır. Yeryüzü tarihinin en insanlık dışı koşullarının gerçekleştirildiği toplama kampları ise Nazi kamplarıdır. Nazi kampına giren herkes, dışarı ile içeri, istisna ile kural, yasal ile yasal olmayanın ayırt edilemediği bir belirsizlik mantığına girmiş oluyordu. Burada özel hukuk ile hukuksal korunma bütün anlamlarını yitiriyor ve bu insanlar kampta kaldıkları süre boyunca oranın egemeni olarak hareket eden

kamp yöneticilerinin ya da polislerin uygarlık ve etik anlayışlarına terk ediliyordu. Dolayısı ile kamplarda yapılan vahşetle ilgili olarak sorulması gereken soru, insanlara böyle bir vahşetin nasıl yapılabildiği şeklinde ikiyüzlü soru değildir. Sorulması gereken doğru soru bu insanları hukukun dışına çıkaran şeyin ne olduğudur.

Carl Schmitt'e^[1] göre insanları hukukun dışına çıkaran şey, bir kurala değil de bir duruma işaret eden "iyi ahlak", "doğru inisiyatif", "önemli güdü", "kamu güvenliği ve düzeni", "tehlike durumu" ve "zorunluluk durumu" gibi kavramların, hukuksal düzenlemelerin ve mahkeme kararlarının içine derinlemesine nüfuz ettirilerek yaratılan hukuk yanılısamasının oluşturduğu kaostu.

Weimar Anayasasının 48. Maddesi şöyle diyordu: "Devlet başkanı, kamu güvenliği ve düzenine derin bir huzursuzluk/kargaşa ve tehdidin yönelmesi durumunda, kamu güvenliğinin yeniden tesisi için gerekli kararları, gerekiyorsa da silahlı kuvvetlerin yardımıyla alır. Nazi yönetiminin, anayasanın bu maddesine dayanarak anayasanın kişisel özgürlük, ifade ve toplanma özgürlüğü ile hane ve posta ve telefon mahremiyetinin dokunulmazlığına ilişkin maddelerini süresiz olarak askıya alması hukuksal düzenin tam bir kaosa dönüşmesine neden oldu. Gestapo'nun başı olan Diels, hukuksal düzenin kaosa dönüşmesini şöyle anlatıyordu; kampların doğuşu ne bir emre, ne de bir talimata dayanıyor, kamplar bilinçli olarak kurulmadı; bir gün baktık ki orada burada kamplar vardı.

Nazi Almanyası örneğinde insanları hukukun dışına atan siyasetti. Ancak, siyasette olduğu gibi yargı da hukuk düzenini kaosa çevirebilir. Yargı, siyasetin koyduğu hukuk kurallarını doğru uygulayarak hukuk düzenini korur. Hukuk kurallarının doğru uygulanmasının güvencesi ise mahkeme kararlarının gerekçeli olmasıdır. Gerekçenin en önemli özelliği açıklama olarak hizmet etmek yada başka bir deyişle, mahkemenin neden böyle karar verdiğiine ilişkin sorulara yanıt vermektir. Örneğin mahkeme aşağıdaki kararında haksız fiil nedeniyle uğranılan zararın tazmini davasında davacının uğramış olduğu zarardan neden indirim yapıldığını: "BK. 44. Maddesine göre mutazarır olan taraf zarara razı olduğu yahut kendisinin fiili zararın ihdasına veya zararın tezayüdüne yardım ettiği ve zararı yapan şahsın hal ve mevkiini ağırlaştırdığı takdirde hakim, zarar ve ziyan miktarını tenkis yahut ziyan hükmünden sarfınazar edebilir. Davacı kendisine ait taşınmaza ektiği ürünlerin taş ocağından çıkan toz sebebiyle verim kaybına uğradığını bildiği halde aynı mevkide taşınmaz kiralayıp ekim dikim yaparak zararının artmasına neden olmuştur. Bu nedenle davacının kiralayarak kullandığı taşınmaz bölümünde meydana gelen verim kaybı zararı sebebiyle uğradığı zarardan BK.44. maddesine göre hakkaniyete uygun tutarda bir indirim

[1] Schmitt Carl, "Führertum Als Grundbegriff des nationalsozialistischen Rechts" Europäische Revue 9 (1933)

yapılması gerekir.” diyerek bir olguyu bir yasa altına konulup bu ikisinden bir yargı çıkararak açıklamıştır. Bu sadece varılan hukuki sonuçlara ilişkin yargıların gerekçelendirilmesi için değil maddi olgularla ilgili olarak varılan sonuçlara ilişkin yargıların gerekçelendirilmesi için de geçerlidir.

1412 Sayılı CMUK.104. maddesinde suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler aşağıdaki hallerde tutuklanabilir. Kaçma şüphesini uyandıracak vakıalar bulunması, delillerin yok edilmesi, değiştirilmesi, gizlenmesi, şeriklerin uydurma bayana ya da tanıkların yalan beyana sevk edildiğini, bilirkişilerin etki altına alınmasına çalışıldığını gösteren hal ve davranışlar bulunması halinde hakkında cezai takibat yapılan kişi tutuklanabilir. Şimdi bir cinayet davasında tespit edilen maddi olgular ile CMUK.104. maddesindeki kurala dayanılarak verilen iki ayrı tutuklama kararının gerekçesine bakalım:

“Bir mekanda bir kişinin parmak izinin bulunması, o kişinin bu mekanda bulunduğunu gösterir. Cinayetin işlendiği yerde Ali'nin parmak izi bulundu. Bu olgu cinayeti Ali'nin işlendiğine dair kuvvetli şüphe oluşturur. Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan sanığın kaçma şüphesi uyandıracak davranışlarda bulunduğunun tespiti halinde tutuklamasına karar verilebilir. Sanık Ali'nin, ülkeye giriş vizesi almak için İran Büyükelçiliğine başvurması kaçma girişiminde olduğunu gösterdiğinden ve isnat edilen suç da ağır cezalı olduğundan CMUK.104. vd. maddesine göre tutuklama kararı verildi.”

“Veli'yi öldürmekten sanık Ali'ye isnat edilen suçun sucun vasıf ve mahiyetine, mevcut delil durumuna, kaçma şüphesinin bulunmasına ve suçun ağır cezalı olmasına göre Ali'nin CMUK.'nun 104. maddesine göre tutuklanmasına karar verildi.”

Ali, eğer yukarıda yazılı olan tutuklama kararlarından ilkindeki gibi bir tutuklama kararı ile tutuklanmış ise, Ali, hakkında verilen bu tutuklama kararına karşı, çıkarımın büyük öncülü olan kanun maddesinin yürürlükten kalktığını ya da çıkarımda küçük öncül olarak alınan maddi olguların örneğin Ali'nin İran Büyükelçiliğine vize başvurusunda bulunmadığını savunmak suretiyle kararın kaldırılmasını sağlayabileceği gibi çıkarımın öncülleri olan iki önermeden Ali'nin tutuklanması sonucunun çıkmayacağını savunarak -örneğin cinayetin işlendiği yerin umuma açık kahve olduğunu ve sanığın her gün işe giderken bu kahveye gelip otobüs beklediğini ve bu nedenle olay yerinde sanığın parmak izinin bulunmasının tek başına cinayeti işlediğine kuvvetli şüphe teşkil etmediği- da Sanık Ali, hakkında verilen tutuklama kararının kaldırılmasını sağlayabilir.

Ancak Ali, eğer yukarıda yazılı olan tutuklama kararlarından ikincisindeki gerekçelerle tutuklanmış ise, hakkında verilen tutuklama kararına karşı kendini hiçbir şekilde etkili olarak savunmaz. Çünkü yargının kararlarını bu şekilde verip insanların hukuk içinde kendilerini savunamaz duruma getirmesi, insanları hukuk dışına çıkarıp hakim ve savcılarının uygarlık ve etik anlayışına terk eder.

Av. Turgut Kazan, İstanbul Barosunun Genel Kurulunda yaptığı konuşmasında bu durumu şöyle açıklıyor “İnsanlar mahkemeye düşmekten korkuyor. Hatırlı kişiler, başta olmak üzere, hukuka aykırılığı tespit görevi, çoğu zaman mafyaya emanet ediliyor. Mahkemeye düşenler de avukat arama yerine, adamını bulmayı tercih ediyor. Evet, bugün Türkiye’de geçerli akçe olan tek anlayış adamını bulmaktır. Adamı vardır ya da yoktur, her uyuşmazlıkta, her insan, ısrarla bu yolu denemeye çalışıyor.”

Hukuk düzeninin dışına çıkarılan insanlar, hakimlerinin uygarlık ve etik anlayışına terk edilip şeriatın kestiği parmak acımasız özdeyişini sorgulamadan kabul etmeye alıştırılır. Mahkeme kararları da bu kararları veren yüksek mahkemelerle bütünleşmiş gibi gösterilir. İnsanların imge gücü artık mahkeme ile mahkemenin verdiği kararı birbirlerinden ayıramaz hale gelir. Örneğin, enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde davaların uzun sürmesi nedeniyle davacının faizle karşılanmayan zararını yüksek enflasyonla değil başka delillerle ispat etmesini isteyen Yargıtay içtihadına karşı yapılan hiçbir savunma mahkemelerce sorgulanmaksızın reddedildi ve Yargıtay’ın bu açıkça adaletsiz olan içtihadı sorgulanmaksızın adil kabul edildi. Ta ki, Türkiye’nin AİHM.’ne bireysel başvuruyu kabul etmesinden sonra aynı konuda AİHM.’sinin içtihatları ile Yargıtay içtihatları arasındaki derin uçurum dikkatleri enflasyon üzerinde toplayıp Yargıtay kararının adaletsiz olduğunu açığa çıkarana kadar.

Özetlersek, yargılamaya katılanların bireysel eylemlerinin neden olduğu adaletsizlik bu eylemleri yapanların acemiliğinden, dikkatsizliğinden ya da kötü karakterinden kaynaklanır. Bu adaletsizlikler yargı içindeki denetim yolları kullanılarak belki düzeltilebilir. Siyaset ve yargının kurumsal olarak yaptığı adaletsizlikler ise, bu organların, hukuk kurallarındaki belirsiz kavramları hukuksal düzenlemelerin ve mahkeme kararlarının içine derinlemesine nüfuz ettirip yarattıkları hukuk yanılması oluşturduğu kaostan faydalanarak insanları hukuk dışına çıkarmalarından kaynaklanır. Kurumsal adaletsizliklerin hukuk yoluyla düzeltilmesi de mümkün değildir. Bu durum siyasette ve yargıda devrim niteliğinde çok büyük değişimler olmadıkça kalıcıdır da.

Siyasetçilerin, hakimlerin savcılarının ve avukatların kurumsal adaletsizliğe karşı çok uyanık ve dikkatli olmaları gerekir.

